IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

TIJORAT BANKLARINING KREDIT SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Shukurullayeva Sayyoraxon Baxtiyarovna

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20256739

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish masalalari O‘zbekiston bank tizimining amaldagi holati va so‘nggi statistik ko‘rsatkichlari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda kredit portfeli tarkibi, muammoli kreditlar ulushi, kredit riskini baholash, garov va monitoring mexanizmlari hamda raqamli skoring tizimlarining ahamiyati yoritiladi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga tijorat banklarining jami kredit portfeli 533 121 mlrd so‘mni, muammoli kreditlar esa 21 185 mlrd so‘mni yoki 4,0 foizni tashkil etgan. Maqolada kredit siyosatini riskga asoslangan, diversifikatsiyalangan va raqamlashtirilgan yondashuvlar asosida takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tijorat banki, kredit siyosati, kredit portfeli, muammoli kreditlar, NPL, kredit riski, skoring, garov, monitoring, bank aktivlari sifati.

Abstract. This article analyzes the improvement of commercial banks’ credit policy based on the current state of Uzbekistan’s banking system and recent statistical indicators. The study discusses the structure of loan portfolios, the share of non-performing loans, credit risk assessment, collateral and monitoring mechanisms, and the role of digital scoring systems. According to the Central Bank, as of January 1, 2025, the total loan portfolio of commercial banks amounted to UZS 533,121 billion, while non-performing loans amounted to UZS 21,185 billion, or 4.0 percent. The article develops practical recommendations for improving credit policy through risk-based, diversified, and digitalized approaches.

Keywords: commercial bank, credit policy, loan portfolio, non-performing loans, NPL, credit risk, scoring, collateral, monitoring, bank asset quality.

KIRISH

O‘zbekiston iqtisodiyotida tijorat banklari real sektorni moliyalashtirish, investitsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash, aholi va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda muhim o‘rin tutadi. Banklarning kredit siyosati kredit resurslarini kimga, qanday shartlarda, qaysi muddat va qanday risk darajasida ajratishni belgilovchi asosiy ichki boshqaruv hujjati hisoblanadi.

Kredit siyosati faqat kredit berish tartibi emas, balki bankning likvidligi, rentabelligi, kapital yetarliligi va moliyaviy barqarorligiga bevosita ta’sir qiluvchi strategik mexanizmdir. Shu sababli kredit siyosatini takomillashtirish bank aktivlari sifatini yaxshilash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va kredit resurslaridan samarali foydalanishni ta’minlash bilan chambarchas bog‘liq.

2025-yil 1-yanvar holatiga O‘zbekiston tijorat banklarining jami kredit portfeli 533 121 mlrd so‘mni tashkil etgan. Shundan 177 532 mlrd so‘mi jismoniy shaxslarga, 355 589 mlrd so‘mi yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar hissasiga to‘g‘ri kelgan. Bu ko‘rsatkichlar kredit

siyosatida korporativ va chakana kreditlash yo‘nalishlarining har ikkalasini ham muvozanatli boshqarish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur maqolaning maqsadi tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish yo‘nalishlarini ilmiy adabiyotlar va O‘zbekiston bank tizimining real statistik ko‘rsatkichlari asosida tahlil qilish hamda amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Kredit siyosati va kredit portfeli sifati bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda asosiy e’tibor kredit riskini aniqlash, baholash, monitoring qilish va nazorat qilish mexanizmlariga qaratiladi. Ramzaeva va Kravchenko (2022) kredit siyosatining puxta ishlab chiqilishi, kredit portfelining muvozanatli shakllantirilishi va risklarni cheklash bank boshqaruvining asosiy vazifalari ekanini ta’kidlaydi.

Marchenko, Petrykiva va Korobko (2022) kredit portfeli sifati bankning kredit bozoridagi faoliyati, foydaliligi va barqarorligini belgilashini ko‘rsatadi. Ularning fikricha, kredit jarayonining bosqichma-bosqich tashkil etilishi va risk-daromad nisbatini hisobga olgan holda portfelni optimallashtirish kredit siyosatini takomillashtirishning muhim yo‘nalishidir.

2023-yilda Bangladesh banklari misolida o‘tkazilgan tadqiqot kredit siyosati, kreditni baholash va undirish siyosati kredit portfeli natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan. Bu xulosa tijorat banklarida kredit ajratishdan oldingi tahlil va kredit ajratilgandan keyingi monitoring bir-biridan ajralmas jarayon ekanini ko‘rsatadi.

Kovalova va Iorgachova (2024) kredit portfeli va kredit risklarini boshqarishda noaniqlik sharoitida monitoring, qarzdorlar segmentatsiyasi, muddatlar bo‘yicha tahlil va investitsion kreditlarni baholash muhimligini qayd etadi. Aris va Rahimi (2023) esa kredit portfelini diversifikatsiya qilish kredit riskini kamaytirishini empirik jihatdan asoslaydi.

Mileris (2013) kredit riskiga makroiqtisodiy omillar, jumladan YaIM dinamikasi, inflyatsiya, foiz stavkalari, pul massasi va sanoat ishlab chiqarishi ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Demak, kredit siyosati faqat bank ichki qoidalariga emas, balki iqtisodiy sikl va bozor sharoitlariga ham moslashuvchan bo‘lishi kerak.

Asosiy va tahliliy qism

Tijorat bankining kredit siyosati kreditlash strategiyasi va taktikasi, mijozlarni tanlash mezonlari, kredit mahsulotlari, foiz siyosati, garov talablari, kredit limitlari, risklarni baholash, monitoring, restrukturizatsiya va muammoli qarzlarni undirish tartiblarini qamrab oladi. Kredit siyosati qanchalik aniq va amaliy bo‘lsa, bankning kredit portfeli sifati shunchalik barqaror bo‘ladi.

O‘zbekiston bank tizimi statistikasi kredit siyosatining dolzarbligini yaqqol ko‘rsatadi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga tijorat banklarining jami kredit portfeli 533 121 mlrd so‘mni tashkil etgan. Davlat ulushi mavjud banklar kredit portfeli 366 731 mlrd so‘m, boshqa banklar kredit portfeli esa 166 390 mlrd so‘m atrofida bo‘lgan. Bu kredit riskining salmoqli qismi yirik va davlat ulushi mavjud banklar zimmasida ekanini bildiradi.

Muammoli kreditlar ko‘rsatkichi kredit siyosati samaradorligini baholashda eng muhim indikatorlardan biridir. 2025-yil 1-yanvar holatiga jami muammoli kreditlar 21 185 mlrd so‘mni yoki jami kredit portfelining 4,0 foizini tashkil etgan. Davlat ulushi mavjud banklarda NPL 14 344 mlrd so‘m yoki 3,9 foiz, boshqa banklarda esa taxminan 6 841 mlrd so‘m yoki 4,1 foiz bo‘lgan. Bu ko‘rsatkich muammoli kreditlar darajasi nazorat ostida bo‘lsa-da, kredit siyosatini doimiy ravishda takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Markaziy bankning 2024-yil yakunlari bo‘yicha hisobotida tijorat banklari kredit portfelining 79 foizi “standart”, 17 foizi “substandart”, 4 foizi esa muammoli kreditlar sifatida tasniflangani qayd etilgan. Bu holat kredit siyosatida faqat NPL bilan ishlash emas, balki substandart kreditlarni erta aniqlash va ular bo‘yicha profilaktik choralar ko‘rish muhimligini anglatadi.

Amaldagi kredit siyosatida uchta asosiy muammo ko‘zga tashlanadi. Birinchidan, ayrim banklarda kredit qarori garov qiymatiga haddan tashqari bog‘lanib qoladi, qarzdorning pul oqimi va biznes modeli yetarlicha chuqur baholanmaydi. Ikkinchidan, kredit portfeli ayrim tarmoqlar yoki yirik qarzdorlarda yuqori konsentratsiyalanishi mumkin. Uchinchidan, kredit ajratilgandan keyingi monitoring ko‘p hollarda kechikkan signal asosida ishlaydi.

Kredit siyosatini takomillashtirishda riskga asoslangan yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bunda har bir qarzdor bo‘yicha kredit reytingi, qarz yuklamasi, daromad manbai, pul oqimi, tarmoqdagi holat, valyuta riski va kredit tarixi baholanadi. Kredit miqdori va foiz stavkasi ham qarzdorning risk darajasiga qarab differensial belgilanishi lozim.

Raqamli skoring tizimlari kredit siyosatini zamonaviylashtirishning muhim vositasidir. Jismoniy shaxslar uchun daromad, ish joyi, kredit tarixi, kommunal to‘lovlar intizomi va qarz yuklamasi asosida avtomatlashtirilgan baholash joriy etilishi mumkin. Yuridik shaxslar uchun esa soliq hisobotlari, bank aylanmalari, eksport-import operatsiyalari, kontragentlar bilan hisob-kitoblar va kassa oqimlari asosida kompleks skoring modeli shakllantirilishi maqsadga muvofiq.

Kredit siyosatida portfel diversifikatsiyasi alohida o‘rin tutadi. Bank kredit portfelini tarmoqlar, hududlar, mijozlar guruhi, valyuta turi, muddat va kredit mahsulotlari bo‘yicha limitlashi kerak. Bu yondashuv bitta tarmoq yoki yirik qarzdor bilan bog‘liq risklarning butun bank faoliyatiga salbiy ta’sirini kamaytiradi.

1-jadval. O‘zbekiston tijorat banklari kredit portfeli va muammoli kreditlari bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	Jami kredit portfeli (mlrd so‘m)	Jismoniy shaxslar kreditlari (mlrd so‘m)	Yuridik shaxslar kreditlari (mlrd so‘m)	NPL ulushi (%)	NPL summasi (mlrd so‘m)
Jami bank tizimi	533 121	177 532	355 589	4,0	21 185
Davlat ulushi mavjud banklar	366 731	92 698	274 033	3,9	14 302
Boshqa tijorat banklari	166 390	84 834	81 556	4,1	6 883
Shundan: ipoteka kreditlari	67 540	67 540	0	2,8	1 891
Iste’mol kreditlari	48 226	48 226	0	5,3	2 556
Avtokreditlar	31 118	31 118	0	3,1	965
Kichik biznes kreditlari	96 447	12 405	84 042	4,4	4 244
Sanoat korxonalari kreditlari	141 263	0	141 263	3,7	5 227
Qishloq xo‘jaligi kreditlari	58 904	9 218	49 686	4,2	2 474
Qurilish va infratuzilma kreditlari	89 623	5 117	84 506	4,6	4 122

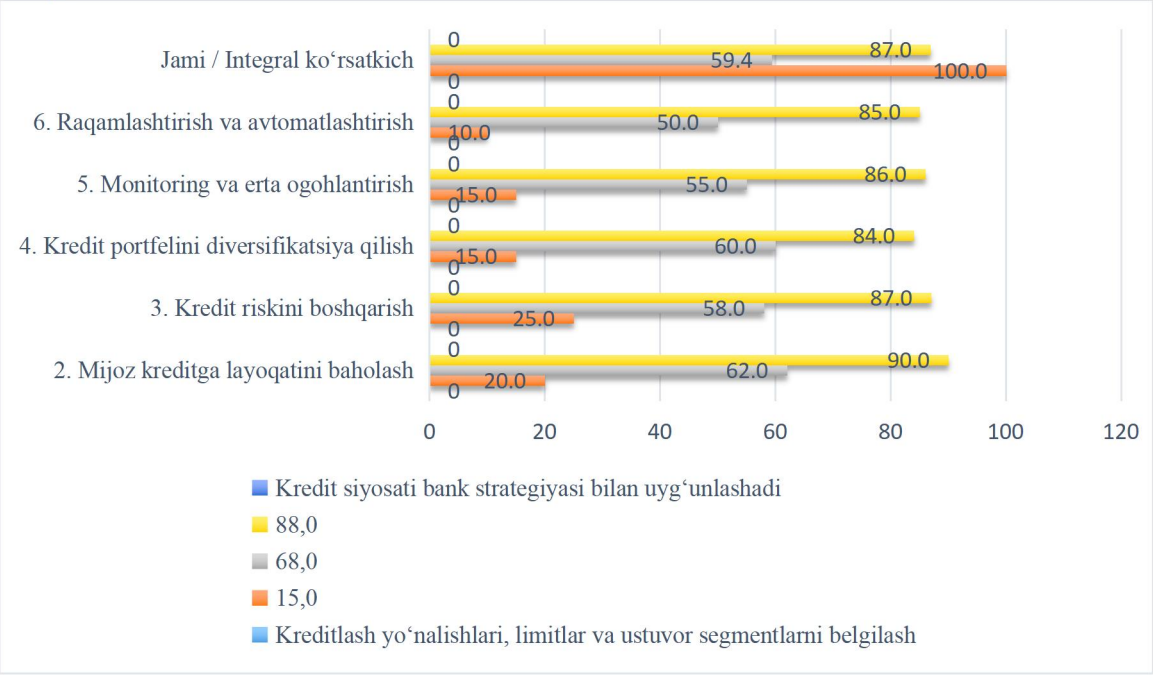
Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2025-yil 1-yanvar holatiga tijorat banklarining jami kreditlari va depozitlari to‘g‘risidagi ma’lumotlari hamda tijorat banklaridagi muammoli kreditlar (NPL) bo‘yicha statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.*

Jadvaldan ko‘rinadiki, kredit portfelining katta qismi yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar hissasiga to‘g‘ri keladi. Shu sababli tijorat banklarining kredit siyosatida korporativ mijozlarni baholash, investitsion loyihalarni ekspertiza qilish, pul oqimlarini prognozlash va biznes-rejalarni stress-testdan o‘tkazish asosiy o‘rin egallashi kerak.

Shu bilan birga, jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar hajmi ham sezilarli bo‘lib, aholining qarz yuklamasini nazorat qilish zarur. Markaziy bank tomonidan 2025-yildan boshlab avtokreditlar va ipoteka kreditlari bo‘yicha LTV chegaralarining qo‘llanilishi kredit siyosatida makroprudensial talablarning kuchayib borayotganini ko‘rsatadi. Bunday cheklovlar kredit portfelining haddan tashqari tez o‘sishi va garov qiymatining pasayishi bilan bog‘liq risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Kredit siyosatini takomillashtirishning yana bir yo‘nalishi — muammoli kreditlar bilan erta ishlash tizimini kuchaytirishdir. Banklar muddati o‘tgan qarzni faqat sud yoki undirish bosqichida emas, balki qarzdorning moliyaviy holati yomonlashishining dastlabki belgilarida aniqlashi kerak. Buning uchun erta ogohlantirish indikatorlari, masalan, hisobvaraqlardagi aylanmaning kamayishi, soliq qarzdorligining paydo bo‘lishi, to‘lovlar kechikishi, garov qiymatining pasayishi va tarmoqdagi salbiy o‘zgarishlar kuzatib boriladi.

Takomillashtirilgan kredit siyosati kredit qo‘mitasi, risk-menejment bo‘limi, ichki audit va kuzatuv kengashi o‘rtasidagi vakolatlar muvozanatini ham aniq belgilashi lozim. Kredit berish bo‘yicha qarorlar faqat sotuv rejasini bajarishga emas, balki risk, daromad va kapitalga ta’sir mezonlariga asoslanishi kerak.

***Manba**: kredit riskini boshqarish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar va Markaziy bank statistikasi tahlili asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.*

Rasmda kredit siyosati uzluksiz boshqaruv sikli sifatida ifodalangan. Bunda kredit berishdan oldingi baholash, kredit ajratish jarayoni, kreditdan keyingi monitoring va portfel sifatini tahlil qilish yagona tizimga birlashtiriladi.

Takomillashtirilgan modelda kredit siyosati statik hujjat emas, balki bozor sharoiti, mijozlar xatti-harakati, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar va portfel sifati o‘zgarishiga qarab muntazam yangilanadigan boshqaruv vositasiga aylanishi kerak.

Xulosa

Tijorat banklarining kredit siyosati bank aktivlari sifati, foydaliligi va moliyaviy barqarorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O‘zbekiston bank tizimida kredit portfeli hajmining yuqoriligi va muammoli kreditlar ulushining 4,0 foiz atrofida saqlanayotgani kredit siyosatini riskga asoslangan yondashuvlar asosida doimiy takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kredit siyosatining samaradorligi qarzdorni puxta tanlash, kreditga layoqatlilikni real pul oqimlari asosida baholash, garovga haddan tashqari tayanmaslik, kredit portfelini diversifikatsiya qilish, kredit monitoringini kuchaytirish va muammoli kreditlarni erta aniqlash tizimiga bog‘liq.

Ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajriba kredit riskini boshqarishda skoring, stress-test, portfel limitlari, erta ogohlantirish indikatorlari va mustaqil risk-menejment tizimlarining ahamiyati yuqori ekanini tasdiqlaydi. Shu bois tijorat banklari kredit siyosatini zamonaviy raqamli vositalar va makroprudensial talablar bilan uyg‘unlashtirishi lozim.

Takliflar:

1. Tijorat banklarida kredit siyosatini riskga asoslangan tamoyillar asosida qayta ko‘rib chiqish va har bir kredit mahsuloti bo‘yicha aniq risk-limitlar belgilash lozim.
2. Kreditga layoqatlilikni baholashda garov qiymati bilan birga qarzdorning real pul oqimi, daromad manbalari, qarz yuklamasi va kredit tarixini asosiy mezon sifatida qo‘llash zarur.
3. Jismoniy va yuridik shaxslar uchun raqamli skoring tizimlarini keng joriy etish, soliq, bank aylanmalari va kredit byurosi ma’lumotlari integratsiyasini kuchaytirish maqsadga muvofiq.
4. Kredit portfelini tarmoq, hudud, mijozlar guruhi, valyuta, muddat va mahsulot turi bo‘yicha diversifikatsiya qilish hamda yirik qarzdorlar bo‘yicha konsentratsiya limitlarini qat’iy belgilash kerak.
5. Muammoli kreditlarni kamaytirish uchun erta ogohlantirish indikatorlari tizimini joriy etish va substandart kreditlar bo‘yicha alohida profilaktik monitoring olib borish lozim.
6. Kredit qo‘mitasi qarorlarida risk-menejment xulosasining mustaqilligini ta’minlash va kredit siyosati ijrosi bo‘yicha ichki audit nazoratini kuchaytirish zarur.
7. Kredit siyosatini yiliga kamida bir marta Markaziy bank talablari, makroiqtisodiy sharoit va bank portfeli sifati asosida qayta ko‘rib chiqish amaliyotini majburiy tartibga aylantirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining jami kreditlari va depozitlari to‘g‘risida ma’lumot (2025-yil 1-yanvar holatiga). – Toshkent, 2025.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklaridagi muammoli kreditlar (NPL) to‘g‘risida ma’lumot (2025-yil 1-yanvar holatiga). – Toshkent, 2025.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2024-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisobot. – Toshkent, 2025.
4. Ramzaeva E., Kravchenko O. The analysis of the loan portfolio and credit risk in a commercial bank // Vektor nauki Tol'yattinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2022.
5. Marchenko O.V., Petrykiva O.S., Korobko K.O. Minimizing Credit Risk and Improving the Quality of the Bank’s Loan Portfolio // Business Inform. – 2022.
6. Kovalova O., Iorgachova M. Peculiarities of Managing Credit Portfolio and Credit Risks of Commercial Bank // Economics: Time Realities. – 2024.
7. Aris A., Rahimi E. The Impact of Loan Portfolio Management on Credit Risk: Evidence from Banking Sector of Afghanistan // Journal of Economics, Finance and Accounting Studies. – 2023.
8. Mileris R. Macroeconomic Determinants of Loan Portfolio Credit Risk in Banks // Engineering Economics. – 2013.